

AGNIESZKA TOKARSKA-OSYCZKA*

**CZY MOŻNA POGODZIĆ TURYSTYKĘ
Z OCHRONĄ PRZYRODY?**

Streszczenie

Turystyka przyrodnicza, której celem jest poznanie bioróżnorodności flory i fauny, jest ostatnio jedną z ciekawych propozycji spędzania wolnego czasu. Obszary przyrodniczo cenne stanowią bardzo atrakcyjne miejsca wędrówek turystycznych. W wielu wypowiedziach i opracowaniach zauważyć można jednak dysonans między intensyfikacją obecności człowieka na danym terenie, a ochroną jego walorów przyrodniczych. W pracy opisano różnice między turystyką przyrodniczą i turystyką masową, z założeniem pojemności i chłonności turystycznej przyrody jako wskaźnika dla możliwości użytkowej w tych kategoriach.

Słowa kluczowe: turystyka, rezerwat, park krajobrazowy, obszar przyrodniczo cenny, ścieżka dydaktyczna

WSTĘP

Współcześnie człowiek coraz częściej dąży do bliskiego kontaktu z przyrodą. Wiedza z książek czy Internetu przestaje być wystarczająca, dlatego coraz częściej obserwuje się (wśród różnych grup wiekowych) edukacyjne wyjazdy na łono natury, w tym również na obszary objęte którąś z form ochrony przyrody. Branża turystyczna, podążając za tym nowym trendem, zaczęła oferować swoim klientom wyjazdy ekoturystyczne będące na niego odpowiedzią. Osoby zajmujące się na co dzień tematyką przyrodniczą zastanawiają się, czy możliwa jest jednoczesna ochrona cennych dóbr natury i dopuszczenie do nich turystów.

* Ogród Botaniczny Uniwersytetu Zielonogórskiego; Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Nauk Biologicznych,

TURYSTYKA PRZYRODNICZA, A TURYSTYKA ZRÓWNOWAŻONA

Turystyka przyrodnicza (ekoturystyka) to termin odnoszący się do dość nowej formy aktywności turystyczno-rekreacyjnej, której realizacja wymaga wykorzystania określonych walorów przyrody [Miedzińska 2008]. Według ujęcia Mazurczak [2008], na kontynencie europejskim od lat 90. XX w. ekoturystyka cieszy się coraz większą popularnością i stanowi jedną z alternatywnych form aktywności turystycznej na obszarach chronionych. Podstawowymi dobrami, które wpływają na jakość i sposób wypoczynku ludzi w danym regionie, w tym na rodzaj turystyki są: powierzchnia ziemi, rzeźba terenu, wody, klimat, roślinność i zwierzęta. Dobra te są ze sobą ściśle powiązane i tworzą elementy wzajemnie na siebie oddziałujące zwane geokompleksami. Geokompleksy mogą być wykorzystywane jako: dobra fizyczne, elementy edukacyjne bądź elementy emocjonalne [Miedzińska 2008]. Mazurczak [2008] dodała, że uczestnikami ekoturystyki są głównie ludzie o wysokiej świadomości ekologicznej i wrażliwości przyrodniczej. Kiryluk [2005a] wyróżniła oprócz ekoturystyki na obszarach przyrodniczo cennych inne formy turystyki, takie jak: turystyka krajoznawcza, kwalifikowana, uzdrowskowa, wypoczynkowa oraz agroturystyka. Natomiast Miedzińska [2008] dodała jeszcze: turystykę krajobrazową, poznawczą, edukacyjną, leśną, geoturystykę i kolekcjonerstwo lub zbieractwo.

Według Kiryluk [2005a], na różnych obszarach przyrodniczo cennych można realizować odmienne formy turystyki. Zależy to głównie od takich elementów jak: rodzaj walorów turystycznych i zagospodarowania turystycznego, czy forma ochrony przyrody. W rezerwatach przyrody dominującą formą turystyki jest turystyka krajoznawcza, w parkach narodowych: turystyka krajoznawcza oraz kwalifikowana po wyznaczonych szlakach, w parkach krajobrazowych: turystyka krajoznawcza, kwalifikowana, wypoczynek pobytowy, lecznictwo uzdrowskowe oraz turystyka codzienna i świąteczna. Turystyka krajoznawcza, która dominuje w rezerwatach przyrody, odnosi się głównie do korzystania ze wszystkich oznakowanych szlaków turystycznych, ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych oraz punktów widokowych. Forma tej turystyki posiada dwa pozytywne aspekty: najmniej wpływa na formy ochrony przyrody oraz nie potrzebuje kompleksowego zagospodarowania turystycznego. Można wyróżnić tutaj: turystykę przyrodniczą, gdzie głównym celem jest poznanie bioróżnorodności flory i fauny oraz turystykę kulturową, gdzie turysta nastawia się głównie na zwiedzanie obiektów dziedzictwa kulturowego.

Jak podała Miedzińska [2008], zasięg turystyki przyrodniczej jest nieograniczony. Może być ona realizowana zarówno na obszarach: dzikich, jak i naturalnych (nieurzędzonych czy inaczej antropogenicznie przekształconych). Obszary te mogą mieć wyraźne granice naturalne lub administracyjne, być obiektami historycznymi, bądź współczesnymi.

Rozwój turystyki przez wielu jest postrzegany w kategorii poprawy jakości życia społeczeństwa, które ostatnimi laty dąży do: zdrowego trybu życia, do kontaktu z naturą oraz do osiągnięcia równowagi psychicznej i dobrego samopoczucia. Zwiększenie liczby turystów biorących udział w różnych formach turystyki przyrodniczej może jednak negatywnie wpływać na obszary przyrodniczo cenne. Dlatego szczególnego znaczenia nabiera realizowanie zadań gospodarki turystycznej na tych obszarach zgodnie z zasadami zrównoważonego użytkowania obszarów. Wprowadzenie zasad turystyki zrównoważonej niesie ze sobą wiele korzyści dla społeczności miejskich, władz lokalnych i regionalnych oraz dla środowiska przyrodniczego [Szczepanowski 2005].

Miedzińska [2008] zapisała, że głównymi założeniami programowymi zrównoważonej turystyki są:

- wyłączenie spod użytkowania turystycznego obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych i kulturowych, na których do tej pory nie powstała żadna funkcja turystyczna;
- wykorzystanie istniejących zasobów naturalnych, materialnych i ludzkich w rozwoju funkcjonalnym;
- rozpoznanie elementów składowych, które określają zdolności turystyczne danych obszarów.

Kiryłuk i Borkowska-Niszczoła [2005] dodali, że główne zasady zrównoważonej turystyki są uzależnione od skali, w jakiej rozpatruje się ten aspekt. Za główne zasady zarządzania turystyką zrównoważoną uznano [Kiryluk i Borkowska-Niszczoła 2005 za Zaręba 2000]:

- wspieranie lokalnej gospodarki i udziału mieszkańców regionu w rozwoju turystyki,
- planowanie długofalowe,
- interdyscyplinarne podejście do współpracy pomiędzy różnymi podmiotami w aspekcie turystyki,
- zapewnienie ochrony i zrównoważonego wykorzystywania zasobami wyczerpywanymi, tj. zasobami przyrodniczymi, kulturowymi i społecznymi.

Turystyka w danym regionie daje wiele korzyści, ale powoduje również straty, które powinno się minimalizować, a najlepiej eliminować [Szczepanowski 2005, Miedzińska 2008]. Według Szczepanowskiego [2005], korzyści rozwoju turystyki zrównoważonej można podzielić na: korzyści dla społeczności lokalnych, korzyści płynące dla władz lokalnych, korzyści dla turystów oraz korzyści dla środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Autor zauważył, że pozytywnymi aspektami dla społeczności lokalnych może być: tworzenie nowych miejsc pracy czy rozwój infrastruktury ogólnej w danej miejscowości oraz infrastruktury turystycznej służącej również mieszkańcom. Do korzyści płynących dla władz lokalnych wymienił: zwiększenie dochodów w gminie, poprawę wizerunku regionu i zmniejszenie migracji ludności w celu poszukiwania pracy poza gminą. Aspektami pozytywnymi dla

turystów mogą być: dostosowanie się do lokalnego sposobu życia, szersze zapoznanie się z miejscową kulturą lub zmniejszenie szkód w środowisku. Do ostatniej grupy korzyści tj. dla środowiska przyrodniczego i kulturowego Szczepanowski zaliczył m.in.: propagowanie ekoprzyjaznych form transportu, zachowanie najcenniejszych obszarów pod względem przyrodniczym i krajobrazowym, a także wiele innych. Niestety autor przytoczył też wiele negatywnych aspektów związanych z wprowadzeniem turystyki zrównoważonej takich jak: zmniejszenie ilości terenów pod inwestycje, wzrost cen noclegów, dzielenie się zasobami regionalnymi z turystami, czy wzrost ryzyka handlowego dla podmiotów działających w gminie.

Miedzińska [2008, za Jerzak 2006] podzielił turystykę przyrodniczą na dwie postaci: miękką i twardą. „Miękką” turystyka jest m.in.: zgodna z założeniami rozwoju zrównoważonego, nieinwazyjna lub bardzo słabo inwazyjna, posiada widocznie dostrzegalne walory edukacyjne. Turystyka przyrodnicza w postaci „twardej” jest inwazyjna w przyrodę, posiada aspekty hobbystyczne oraz nie podejmuje współpracy z mieszkańcami danego obszaru.

OBSZARY PRZYRODNICZO CENNE

Obszary przyrodniczo cenne są bardzo różnie definiowane, przy tym często nie wystarczająco precyzyjnie [Dobrzańska 2005]. Pojęciem tym nazywa się obszary wymagające zachowania dla przyszłych pokoleń w stanie niezmienionym lub minimalnie zmienionym [Dobrzańska 2005 za Radecki 1987] lub obszary, na których występują organizmy, gatunki, zespoły organizmów, nieożywione twory, siedliska, ekosystemy, krajobrazy wyszczególnione za względu na ich rzadkość, posiadane przez nie walory estetyczne, określoną symboliczność, typowość czy użyteczność [Dobrzańska 2005 za Ryszkowski 1985]. Według kolejnej definicji, obszary przyrodniczo cenne zasługują na ochronę ze względu na dość wysoką różnorodność biologiczną; wraz z powiązanymi z nimi zasobami naturalnymi i kulturowymi, powinny być one użytkowane w sposób, który zapewni im ochronę bioróżnorodności [Dobrzańska 2005 za Okołów 1995]. Niektóre definicje uwzględniają kryteria ekonomiczne dodając fakt, iż różnorodność biologiczna stanowi lub może stanowić istotny czynnik działalności gospodarczej [Dobrzańska 2005].

Obszary przyrodniczo cenne stanowią, obok gospodarki turystycznej i turystów, podstawę koncepcji turystyki zrównoważonej [Szczepanowski 2005]. Istotne jest więc poznanie funkcji tych terenów. Można wyróżnić funkcje:

- regulacyjne,
- społeczno-gospodarcze:
- produkcyjne,
- przestrzenne,

– informacyjne.

Klasyfikowanie opisywanych obszarów jest trudne ze względu na braki wskaźników, które pozwoliłyby określić bioróżnorodność biologiczną terenów. Dlatego niektórzy odwołują się do klasyfikacji uwzględniającej kategorie obszarów chronionych, co powoduje nieuwzględnienie obszarów jeszcze nieobjętych ochroną formalno-prawną. Według tej klasyfikacji, jako obszary przyrodniczo cenne uznaje się obiekty, których centralny punkt stanowią: parki narodowe bądź krajobrazowe, duży rezerwat bądź grupa rezerwatów, obszary chronione krajobrazu bądź obszary Natura 2000 [Dobrzańska 2005].

WALORY I ATRAKCJE NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH

Obszary przyrodniczo cenne są atrakcyjne dla turystów ze względu na rozmaite walory, czy atrakcje turystyczne znajdujące się w ich obrębie. Wyróżniane są walory:

- turystyczne,
- wypoczynkowe,
- krajoznawcze,
- specjalistyczne.

Walory turystyczne to te stworzone przez naturę, czasem przez człowieka, które są podstawą rozwoju zjawisk turystycznych. Najczęściej klasyfikuje się je według kryterium genezy i kryterium funkcjonalnego. Walory wypoczynkowe są uzależnione od rodzaju poszczególnych elementów w środowisku przyrodniczym i wpływają na nie: flora, klimat, wody czy ukształtowanie terenu. Możemy tu wyróżnić walory letnie i zimowe – wpływa to na formę wypoczynku. Walory krajoznawcze obejmują zarówno uroki środowiska przyrodniczego, jak również szeroko pojętą kulturę; dzielimy je na trzy podstawowe grupy: ukształtowane bez udziału człowieka, utworzone przez człowieka oraz powstałe przy udziale człowieka, który nie wpływa bezpośrednio na sam walor. Ostatnia grupa walorów, walory specjalistyczne, jest związana z środowiskiem przyrodniczym: jeziorami, rzekami, wysokimi partiami gór czy terenami nadającymi się do nizinnych i górskich spacerów [Kiryluk 2005b].

Według Zarzyckiego [1993], współczesny turysta oczekuje następujących walorów terenowych:

- dobrze oznakowanych i dobrej jakości dróg,
- parkingów strzeżonych,
- hoteli i innych miejsc noclegowych posiadających wysoki standard,
- dobrej bazy gastronomicznej,
- estetycznego wyglądu miejscowości,
- czytelnej i rzetelnej informacji turystycznej,

– nowoczesnej sieci telefonicznej oraz bankowej.

Kiryłuk [2005b] zauważyła, że walory turystyczne są na trwałe związane z danym regionem, na który dociera turysta i to do uch miejsca występowania powinno dostosować się lokalizację obiektów podaży turystycznej. Zarzycki [1993] zauważył, że współczesny turysta nie szuka już miejsc ustronnych i dzikich, lecz nastawiony jest na wysoki komfort wypoczynku przy bliskim położeniu kontakcie z naturą. Jak dodał, ważne są te walory przyrodniczo-krajobrazowe, które odróżniają jeden regionu od drugiego oraz przyciągają turystów do odwiedzenia regionu z najciekawszymi propozycjami spędzania wolnego czasu. Kiryłuk [2005b] uzupełniła ten punkt widzenia, że na atrakcyjność turystyczną każdego regionu wpływają istniejące na danym obszarze aspekty przyciągające turystów, występowanie określonego rodzaju turystyki i infrastruktury na trwałe związanej z nią. W danym regionie wskaźnik atrakcyjności może być zróżnicowany, najczęściej jest skoncentrowany przy jakimś centralnym punkcie, gdzie zaobserwujemy zbyt duże natężenie turystów.

Atrakcjami turystycznymi nazywa się zazwyczaj ogół zjawisk i przedmiotów, których zadaniem jest przyciągnięcie jak największej liczby turystów, uwzględniając nie tylko elementy przyrodnicze i kulturowe danego regionu, ale również poziomy cen, urządzenia turystyczne, czy nastawienie mieszkańców do turystów [Kiryłuk 2005b za Kruczek i Sacha 1999].

Obszary przyrodniczo cenne stanowią bardzo atrakcyjne miejsca wędrówek turystycznych, co wskazuje na konieczność ich jak najszybszego wypromowania [Kiryłuk 2005b]. W tym celu stosowane są różnorodne działania informacyjno-promocyjne, które przede wszystkim powinny obejmować stworzenie w gminach i powiatach sprawnych systemów informacji turystycznej. Można je stworzyć poprzez [Kiryłuk 2005c]:

- tworzenie kompleksowych komputerowych baz danych,
- zakładanie nowych i wspierania istniejących punktów informacji turystycznej,
- rozwijanie informacji wizualnych (przy drogach, dworcach autobusowych i kolejowych, szlakach turystycznych),
- rozwijanie współpracy z władzami obszarów chronionych i innymi instytucjami związanymi z branżą turystyczną,
- włączanie gmin i powiatów w procesy tworzenia Lokalnych Organizacji Turystycznych i Regionalnych Organizacji Turystycznych.

OCHRONA PRZYRODY, A TURYSTYKA

Turystyka jest prężnie rozwijającą się dziedziną gospodarki, a także aktywnością człowieka. Jej rodzaj, natężenie czy rozmieszczenie mają wpływ na środowisko przyrodnicze na danym obszarze. Współdziałanie tych dwóch elementów funkcjonalno-przestrzennych: turystyki i ochrony środowiska powoduje

powstawanie różnych konfliktów społecznych – na tle konieczności pogodzenia dwóch sprzecznych z sobą interesów. Należy równocześnie zachować zasoby i walory środowiska przyrodniczego oraz wykorzystywać je gospodarczo, aby zmaksymalizować możliwe do uzyskania korzyści ekonomiczne [Kiryłuk 2005a].

Ochrona przyrody powiązana jest z celami społecznymi, jak poznawcze i wychowawcze. Historycznie znana jest chęć edukacji ludzi w zgodzie z duchem kultury, która umożliwiała harmonijne współgranie człowieka i przyrody [Staniewska-Zątek 2009 za Mirek 2003 i Olaczek 2007].

Zagrożenia obszarów przyrodniczo cennych są wywołane przez [Kiryłuk 2005a]:

- nadmierny rozwój funkcji turystycznych w stosunku do chłonności i pojemności turystycznej przyrody,
- niewłaściwą lokalizację elementów zagospodarowania turystycznego,
- niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę turystyczną,
- nadmierny ruch samochodowy w rejonie recepcji turystycznej,
- niski poziom świadomości ekologicznej,
- nieodpowiedzialną politykę władz regionalnych.

Pisząc o zagrożeniach, warto rozwinąć pojęcie chłonności turystycznej, gdyż powinna stanowić ona główny czynnik warunkujący rozwój poszczególnych typów przestrzeni turystycznej na obszarach przyrodniczo cennych. Chłonność często definiowana jest jako maksymalna liczba uczestników ruchu turystycznego, którzy mogą w tym samym czasie przebywać na danym terenie nie powodując jego dewastacji i degradacji, równocześnie nie wpływając negatywnie na warunki wypoczyniania. Z pojęciem chłonności turystycznej nierozdzielnie związane są również terminy przepustowości, która odnosi się do szlaków turystycznych oraz pojemności, który dotyczy infrastruktury. Badania nad chłonnością trwają od wielu lat, jednak jak stwierdza Graja-Zwolińska [2009], nie wypracowano uniwersalnej metody jej wyznaczania, a każdy z opracowanych sposobów wzbudza liczne kontrowersje i ma niewielkie zastosowanie w praktyce.

Turystyka niszcząca środowisko przyrodnicze, będące jego podwaliną, sama siebie niszczy – zagrażając obszarom przyrodniczo cennym, wywołuje skutki w postaci degradacji tych obszarów, a tym samym niechęć odwiedzania przez turystów i zahamowanie rozwoju turystyki [Kiryłuk 2005a].

Referowska-Chodak [2009] stwierdziła, że turystyka i rekreacja zawsze stwarzają zagrożenie, zarówno dla środowiska abiotycznego, jak biocenozy z nim związanych. Głównymi negatywnymi aspektami może być:

- zaśmiecanie,
- nadmierne rozdeptywanie czy rozjeżdżanie szlaków turystycznych,
- świadome zrywanie efektowanych, bądź chronionych roślin,
- hałasowanie,

- płoszenie zwierząt,
- schodzenie z wyznaczonych szlaków,
- niszczenie infrastruktury turystycznej,
- zaprószenie ognia.

Jak podali Dudek i Kowalczyk [2003], głównym rodzajem turystyki na obszarach chronionych powinna być turystyka przyrodnicza. Obszary przyrodniczo cenne powinny przede wszystkim chronić przyrodę, a jednocześnie zaspokajać potrzeby mieszkańców, turystów, czy naukowców. Dla pełnej realizacji tych zadań, na opisywanych terenach wydziela się strefy, w których rozwijają się różne formy aktywności turystycznej, bądź gospodarczej. Dla przyrody najbardziej niebezpieczną formą turystyki jest turystyka masowa, dlatego powinna ona odbywać się na obrzeżach obszarów chronionych, bądź w miejscach, gdzie możliwość degradacji walorów przyrodniczych jest niewielka. Referowska-Chodak [2009] nadmieniła, że należy w pierwszej kolejności udostępnić turystom te obiekty, bądź ich fragmenty, które dadzą sobie radę z dużą presją turystyczną. Następnie należy ograniczać negatywne wpływy poprzez kanalizowanie ruchu, za pomocą: oznakowanych i zabezpieczonych szlaków, punktów widokowych, miejsc wypoczynkowych czy miejsc parkingowych na starcie szlaków. Zagrożenia dla przyrody przez rozwój turystyki powodują pogarszanie się jakości środowiska, co w konsekwencji powoduje spadek komfortu życia i wypoczynku na danym terenie. To z kolei prowadzi do obniżenia rangi walorów turystycznych, przez co zainteresowanie turystów danym obszarem spada, bądź zostaje całkowicie zahamowane [Kiryłuk 2005a].

PODSUMOWANIE

Alternatywna forma aktywności turystycznej – ekoturystyka, z roku na rok jest coraz bardziej popularna zwłaszcza wśród osób o wysokiej świadomości ekologicznej i wrażliwości przyrodniczej. Możemy ją podzielić na turystykę przyrodniczą i kulturową, a jej zasięg jest praktycznie nieograniczony. Należy jednak pamiętać, że zwiększenie liczby turystów na obszarach przyrodniczo cennych może negatywnie na nie wpływać. Warto zatem pamiętać o pojęciu zrównoważonej gospodarki turystycznej, która niesie korzyści zarówno dla społeczności i władz lokalnych, dla turystów oraz dla środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Warto zapamiętać, że obszary przyrodniczo cenne to takie, które człowiek powinien zachować dla przyszłych pokoleń w stanie niezmienionym lub zmienionym minimalnie. Klasyfikacja ich wartości przyrodniczej jest jednak trudna ze względu na braki we wskaźnikach, które pozwoliłyby określić bioróżnorodność biologiczną tych terenów. Głównym czynnikiem warunkującym dostępność poszczególnych typów przestrzeni turystycznej na tych obszarach powi-

nien być czynnikiem chłonności turystycznej, jednak i dla niego nie wypracowano uniwersalnej metody jego wyznaczania.

Turystyka przyrodnicza może występować w różnych postaciach, jednak zdecydowanie powinno wystrzegać się jej „twardej” formy, która jest mocno inwazyjna dla natury. Podczas udostępniania obszarów cenne powinno nam zależeć przede wszystkim na harmonijnym współgraniu człowieka i przyrody. W tym celu należy stosować różnorodne działania, a szczególnie te, mające charakter informacyjno-promocyjny. Działania te powinny obejmować w pierwszej kolejności stworzenie sprawnych systemów informacji turystycznej.

Podsumowując, obszary przyrodniczo cenne powinny przede wszystkim chronić przyrodę, zaspokajając przy tym również potrzeby osób z nich korzystających. Współdziałanie tych dwóch aspektów powoduje tworzenie rozmaitych konfliktów społecznych, dlatego w pierwszej kolejności turystom należy udostępniać te tereny, które poradzą sobie z ogromną presją turystyczną.

LITERATURA

1. DOBRZAŃSKA B.; 2005. Obszary przyrodniczo cenne [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 9-24.
2. DUDEK A., KOWALCZYK A.; 2003. Turystyka na obszarach chronionych – szanse i zagrożenia. Wyd. Prace i Studia Geograficzne nr 32, 117-140.
3. GRAJA-ZWOLIŃSKA S.; 2009. Rola wskaźnika chłonności turystycznej w kształtowaniu przestrzeni turystycznej parków narodowych, [w:] Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej 4(23), 187-192.
4. KIRYLUK H.; 2005a. Formy turystyki na obszarach przyrodniczo cennych, [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 86-99.
5. KIRYLUK H.; 2005b. Walory i atrakcje turystyczne obszarów przyrodniczo cennych [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 25-45.
6. KIRYLUK H.; 2005c. Działania powiatów i gmin na rzecz rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 212-228.
7. KIRYLUK H., BORKOWSKA-NISZCZOTA M.; 2005. Turystyka zrównoważona [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych

- (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 46-64.
8. MAZURCZAK M.; 2008. Ekoturystyka w opinii pracowników Polskich Parków Narodowych [W:] Turystyka przyrodnicza. Turystyka w regionie 1(1), 79-89.
 9. MIEDZIŃSKA I.; 2008. Turystyka przyrodnicza – podstawy teoretyczne i determinanty rozwoju [W:] Turystyka przyrodnicza. Turystyka w regionie 1(1), 9-17.
 10. REFEROWSKA-CHODAK E.; 2009. Turystyka na leśnych obszarach Natura 2000 [W:] Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej 4(23), 232-237.
 11. STANIEWSKA-ZAKĄTEK W.; 2009. Z badań nad przystosowaniem rezerwatów przyrody do zwiedzania. Turystyka w rezerwach przyrody – tak czy nie (?) – dyskusji ciąg dalszy [W:] Studia i materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej 4(23), 151-157.
 12. SZCZEPANOWSKI A.; 2005. Kształtowanie turystyki zrównoważonej na obszarach przyrodniczo cennych [W:] Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych (red. B. Poskrobka). Wyd. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok, 65-85.
 13. ZARZYCKI W.; 1993. Walory turystyczno-krajoznawcze Ziemi Świebodzińskiej, [W:] Walory przyrodnicze i historyczne rejonu Świebodzin, a ich wykorzystanie w zagospodarowaniu turystycznym gmin – materiały z konferencji. Wyd. Muzeum Regionalne w Świebodzinie. Świebodzin, 13-15.

IS IT POSSIBLE TO RECONCILE TOURISM AND ENVIRONMENT PROTECTION?

S u m m a r y

Nature tourism, which targets to get familiar with the diversity of fauna and flora, is becoming a very popular activity. Valuable areas are attractive places for the tourists. In a lot of opinions or articles we can observe the dissonance between intensification of human presence and environmental protection. The paper describes the differences between nature tourism and mass tourism, including bandwidth, capacity and absorptivity of nature as an indicator for the possibility of use in these categories.

Key words: tourism, nature reserve, landscape park, natural valuable area, nature trail